

Στά τέλη τοῦ ἑβδομοῦ αἰώνα, ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία -παλεύοντας ταυτόχρονα σὲ τρία, ἂν ὄχι σὲ τέσσερα πολεμικά μέτωπα καὶ χάνοντας συνεχῶς ἐδάφη- βρίσκεται σὲ καθεστῶς σχεδόν μόνιμου ἐμφύλιου πολέμου¹. Ἐὰν αὐτὲς οἱ συνεχεῖς ἀπώλειες ἐδαφῶν καὶ ἐπαρχιῶν δὲν εἶναι ἀρκετὲς γιὰ νὰ φέρουν τὸ κράτος στὸ χεῖλος τοῦ γκρεμοῦ, τὸ κοινωνικὸ χάος ἀναδείχνει τὸ στρατὸ μόνιμο ρυθμιστὴ τῶν πολιτικῶν ἐξελίξεων². Μόνον ἡ δύναμη ποῦ προστατεύει τὴν κρατικὴ ὑπόσταση ἀπὸ τὸν ἐξωτερικὸ ἐχθρὸ εἶναι ἰκανὴ νὰ ἀναλάβει τὴν ἐξουσία. Ἀπὸ τὸ 717 ποῦ οἱ Ἰσαυροὶ διοικοῦν στὴν Κωνσταντινούπολη, ἀπὸ τὰ βασικότερα χαρακτηριστικὰ τῆς ἐποχῆς εἶναι ἡ σχεδόν ὀλοκληρωτικὴ ἐξαφάνιση τῶν δήμων ποῦ ἦσαν ἐνεργοὶ ὀργανισμοὶ ἀκόμα ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ Β΄ τοῦ Ρινότμητου καὶ ὁ περιορισμὸς τῆς ἀνάμιξης τῆς Συγκλήτου στὴν πολιτικὴ ζωὴ³.

Ἄλλὰ ὀλόκληρος ὁ ἑβδομὸς αἰώνας ποῦ εἶχε προηγηθεῖ, χαρακτηρίζεται ἀπὸ μιὰ δξύτατη κοινωνικὴ κρίση ποῦ ὀδηγεῖ κατευθεῖαν σ' αὐτὸ ποῦ ὁ G. Ostrogorsky ὀνόμασε *Thronwirren*⁴, περιορίζοντας ἔτσι ἀρκετὰ τὸ κοινωνικὸ του περιεχόμενον. Στὴν πραγματικότητα, οἱ βίαιες μεταβολὲς τῶν

1. Βλέπε γιὰ τὴ γενικὴ κατάσταση M. Ja. Siuziumov, *Dofeodalnyi Period*, ADSV 8, 1972, σελ. 3-41. Τοῦ ἴδιου, στὸ *Istoriija Vizantii*, τόμ. Α΄ Μόσχα 1967, κεφ. 9, τόμ. Β΄, Μόσχα 1967, κεφ. 1. Γιὰ τὴ στρωματογραφία τῆς βυζαντινῆς κοινωνίας, βλ. P. A. Yannopoulos, *La société profane dans l'empire byzantin des VIIe, VIIIe et IXe siècles*, Louvain 1975, καθὼς καὶ τὲς κριτικὲς παρατηρήσεις τῶν A. P. Kazdan-I.S. Čičurov στὰ *Vizantiiskie očerki* 4, 1977, σελ. 37-70. Ἐπίσης J. F. Haldon, *Some Remarks on the Background of the Iconoclast Controversy*, BSL 38, 1977, σελ. 161-184.

2. Πρβλ. Αἰκατερίνης Χριστοφιλοπούλου, *Βυζαντινὴ Ἱστορία*, Β΄, Ἀθήνα 1981, σελ. 82 κ.ε. Πρβλ. ἐπίσης E. Darco, *La militarizzazione dell'impero Bizantino*, *Atti del V. Congresso internazionale di studi Bizantini*, τόμ. Α΄, Ρώμη 1939, σελ. 88-99. Ju. Kulakovskij, *Istoriija Vizantii*, τόμ. Γ΄, Κίεβο 1915, σελ. 275 κ.ε.

3. M. Ja. Siuziumov, *Problemy ikonoborcestva v Vizantii*, *UZ sverdlovskogo PI*, 4, 1948, σελ. 81 κ.ε. *Byzanz im VII. Jahrhundert. Untersuchungen zur Herausbildung des Feudalismus* (Fr. Winkelmann, Helga Köpstein, H. Ditten, Ilse Rochow), Βερολίνο 1978 (BBA 48), σελ. 180, 185. Αἰκ. Χριστοφιλοπούλου, Ἡ Σύγκλητος εἰς τὸ βυζαντινὸν κράτος, Ἀθήνα 1949. Fr. Winkelmann, *Zur politischen Rolle der Bevölkerung Konstantinopels von der nachjustinianischen Zeit bis zum Beginn des Bilderstreites*, στὸ *Studien zum 7. Jahrhundert in Byzanz; Probleme der Herausbildung des Feudalismus* (BBA 47), Βερολίνο 1976, σελ. 101-120, ὅπου ὑποστηρίζεται ἡ παλιότερη ἄποψη τοῦ G. Bratianu, *La fin du régime des partis à Byzance et la crise antisémite au VIIe siècle*, *Revue historique du Sud-Est européen* 18, 1941, σελ. 49-67, κατὶ ποῦ ἀρνεῖται ὁ A. Cameron, *Demes and Factions*, BZ 67, 1974, σελ. 91-92.

4. G. Ostrogorsky, *Geschichte*³, σελ. 127-130.

χρόνων 695-717 κάθε άλλο παρά άπλές εναλλαγές προσώπων στό θρόνο είναι και, παρόλες του τίς μυθιστορηματικές προσωπικές περιπέτειες, ό δέων από τή Γερμανίικεια άνεβαίνει στό θρόνο μόνο σάν εκπρόσωπος μιάς συγκεκριμένης πολιτικής παράταξης: του στρατού των 'Ανατολικών'.

'Η στροφή από τόν έβδομο στόν όγδοο αιώνα δέ φέρνει μόνο τή διάσπαση του στρατού και τήν επέμβαση του στά δημόσια πράγματα κάτω από τήν ήγεσία των επικεφαλής του. Πρόκειται για μιά σχεδόν άνοιχτή διαμάχη άνάμεσα στους διαφόρους θεματικούς στρατούς που εμφανίζονται άκόμα ενωμένοι (για τελευταία φορά;) στην περιφήμη *jussio* προς τόν πάπα 'Ιωάννη Ε' (687)⁶, ενώ τό γεγονός της διάσπασης είναι ιδιαίτερα αισθητό στη δεύτερη βασιλεία του 'Ιουστινιανού Β' (705-711)⁷. 'Ο 'Ιουστινιανός που στηρίζεται κύρια στους 'Οψικιανούς υπό τόν πρωτοπατρίκιο και κόμητα Βαρασβακούριο⁸, έχει κάθε λόγο νά έχθρευέται και νά ύποψιάζεται τους 'Ανατολικούς, που πρέπει νά είχαν συμβάλει στην εκθρόνιση του τό 695⁹. 'Ο 'Ιουστινιανός βρίσκεται συχνά στά έδάφη του 'Οψικίου κι εκεί ύποδέχεται τόν πάπα Κωνσταντίνο¹⁰, εκεί καταφεύγει (στή Δαματρί), όταν πληροφορείται τήν εναντίον του έξέγερση υπό τόν Βαρδάνη-Φιλιπικό¹¹, ενώ αντίθετα, έχει επίγνωση του ότι δέν έλέγχει άρκετές πολιτικές ή στρατιωτικές δυνάμεις και στέλνει στρατούς και στόλους sé υπερπόντιες εκστρατείες καταστολής, όπως στη Χερσώνα¹², στη Ραβέννα¹³, ίσως άκόμα και τίς Βαλεαρίδες και τήν 'Ισπανία¹⁴.

5. Αυτό τουλάχιστον λέγεται επίσημα. Πρβλ. Αϊκ. Χριστοφιλοπούλου, Βυζαντινή 'Ιστορία, Β', 99. Δ.Α. Ζακυθηνού, Βυζαντινή 'Ιστορία Α', 'Αθήνα 1972, σελ. 160. J. B. Bury, *History of the Later Roman Empire, from Arcadius to Eirene (395-800)*, Λονδίνο 1889, Β' 378/379 και 408, 409.

6. 'Η *Jussio* του 687, στό Mansi XI, 737. Πρβ. H. Gelzer, *Die Genesis der byzantinischen Themenverfassung*, Λιψία 1899, σελ. 33. Τ. Κ. Λουγγή, Διπλωματία και Διπλωματική. Τό παράδειγμα της *Jussio*..., Σύμμεικτα ΚΒΕ 3, 1979, σελ. 78, άρ. 3.

7. Πρβλ. Τό εκλαϊκευτικό έργο της Constance Head, *Justinian II of Byzantium*, σελ. 80-92, 112 κέ. F. Görres, *Justinian II und das römische Papsttum*, BZ 17, 1908, σελ. 432-454.

8. Π. Γιαννόπουλος, Σπουδαί βυζαντινών προσωπικοτήτων: Βαρασβακούριος, κόμης του 'Οψικίου, Βυζαντινά 4, 1972, σελ. 288-297.

9. Σχετικά μέ τήν πρώτη εκθρόνιση του 'Ιουστινιανού Α', βλ. Θεοφάνη σελ. 368/369, *De Boor*. Πρβλ. C. Head, στό ίδιο, σελ. 92 κέ.

10. Στη Νικομήδεια, πρωτεύουσα του 'Οψικίου, όπως και στη Νίκαια. Πρβλ. *Liber Pontificalis I*, 390/391 έκδ. Duchesne.

11. C. Head, στό ίδιο, σελ. 146-148 από τό Θεοφάνη σελ. 380. 'Επίσης Kulakovsky, *Istorija*, Γ', 275 κέ.

12. Πρβλ. 'Α. Στράτου, Τό Βυζάντιον στόν Ζ' αιώνα, τόμ. ΣΤ': 'Ιουστινιανός Β', 685-695 και 705-711, 'Αθήνα 1977.

13. Για τήν «τιμωρία» της Ραβέννας από τόν 'Ιουστινιανό Β', βλ. A. Guillou, *Régionalisme et indépendance dans l' empire Byzantin au VIIIe siècle; l' exemple de l' exarchat et de la Pentapole d' Italie*, Ρώμη 1969, σελ. 216-218.

14. Για τίς άποστολές του στόλου στη Δύση επί 'Ιουστινιανού Β', πρβλ./ P. Goubert, *Byzance et l' Espagne wisigothique (554-711)*, (R) EB 2, 1944, σελ. 5-77, έδω 76.

“Ετσι λοιπόν, εκείνος πού, όπως θά λέγαμε σήμερα, φέρνει τήν τυπική ευθύνη γιά τή διάσπαση τῆς ἐνότητας τοῦ στρατοῦ τῆς αὐτοκρατορίας εἶναι - ποιός ἄλλος;- ὁ αἰώνιος ὑπαίτιος ὄλων τῶν συμφορῶν Ἰουστινιανός Β΄, ὁ πρῶτος προστάτης τοῦ Λέοντα Ἰσαυροῦ, αὐτός πού τόν δνόμασε σπαθάριο στή διάρκεια τῆς μοιραίας περιόδου 705-711¹⁵. Ὁ στρατός τοῦ Ὀψικίου πού ὑποστηρίζει τόν Ἰουστινιανό καί πού ταπεινώνεται ἀπό τό Βαρδάνη-Φιλιππικό, ἐπανερχεται στά πράγματα τό 713 ὑπό τόν πατρίκιο Γεώργιο Βούραφο καί ἀναδείχνει αὐτοκράτορα τόν πρωτοασκηκρήτη Ἀρτέμιο ἢ Ἀναστάσιο Β΄¹⁶. Ἡ τιμωρία τοῦ Βούραφου ἀπ’ αὐτόν πού εἶχε εὐεργετήσει καθώς καί ἡ ἀνάδειξη ἀπό τόν Ἀναστάσιο Β΄ τοῦ Λέοντα Ἰσαυροῦ σέ στρατηγό τῶν Ἀνατολικῶν ἴσως νά σημαίνει τόν ὀριστικό παραμερισμό τοῦ Ὀψικίου ἀπό τό πολιτικό προσκήνιο καί νά ὑποδηλώνει τούς λόγους γιά τούς ὁποίους ὁ Ἀναστάσιος Β΄ ἔμεινε χωρίς ὑποστηρικτές στή διάρκεια τῆς ἐξέγερσης ἐναντίον του τό 715.

Αὐτή ἡ κοινότητα χαρακτηριστικῶν ἀνάμεσα στόν Ἰουστινιανό Β΄ καί στόν Ἀναστάσιο Β΄ δέν ἐπαρκεῖ γιά νά ἐξηγήσει τό βασικό γεγονός πού συνοψίζεται ἔτσι: ὁ Ἀναστάσιος Β΄, ἀναδεικνυόμενος ἀπό τίς ἴδιες δυνάμεις πού ὑποστήριζαν τόν Ἰουστινιανό Β΄, δέ θέλει ἢ δέ μπορεῖ πιά νά στηριχτεῖ σ’ αὐτές. Τό γεγονός ἐξάλλου ὅτι τό σῶμα τῶν Ὀψικιανῶν παύει νά εἶναι στό ἐξῆς ρυθμιστικός παράγοντας τῆς βυζαντινῆς πολιτικῆς ζωῆς¹⁷, ἀκολουθώντας κατά κάποιον τρόπο τίς τύχες τῆς Συγκλήτου καί τῶν δήμων ἐπί Ἰσαύρων, συνηγορεῖ γιά τήν ὑποστήριξη τῆς δεύτερης ἐκδοχῆς, ὅτι δηλαδή ὁ Ἀναστάσιος Β΄ μᾶλλον δέ μπορούσε πιά νά στηριχτεῖ στούς Ὀψικιανούς. Σύμφωνα μέ τήν τακτική αὐτή, τοποθετεῖ ἕναν παλιό ἐμπιστο ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Ἰουστινιανοῦ Β΄, τό Λέοντα ἀπό τή Γερμανικεῖα, ἐπικεφαλῆς τοῦ στρατοῦ τῶν Ἀνατολικῶν καί προσπαθεῖ νά ἐλέγχει αὐτή τήν ἐπικίνδυνη δύναμη, γνωστή ἀπό τίς δυναμικές τῆς ἐπεμβάσεις τό 681¹⁸ καί τό 695¹⁹.

Στό σημεῖο αὐτό ὅμως, ἐπεμβαίνει μιά τρίτη στρατιωτική παράταξη, τό ἴδιο γνωστή καί ἐπίφοβη, ὅπως εἶναι οἱ Ὀψικιανοί καί οἱ Ἀνατολικοί. Εἶναι ὁ στόλος²⁰, πού ἀνατρέπει τόν Ἀναστάσιο Β΄, τή στιγμή πού αὐτός προσπαθεῖ νά προσεταιριστεῖ τούς Ἀνατολικούς. Νωρίτερα, τό 698, ὁ στόλος, ἐπιστρέφοντας ἀπό τή χαμένη πιά Καρχηδόνα, εἶχε ἐκθρονίσει

15. Πρβλ. C. Head, στό ἴδιο σελ. 128/129. Kulakovsky, στό ἴδιο, Γ΄, 319.

16. Θεοφάνης, σελ. 383. Νικηφόρος, σελ. 49. Πρβλ. (Τ.Κ. Λουγγῆς), ἄρθρο « Ἀναστάσιος Β΄ » στή ΜΓΕ ΥΔΡΙΑ, τόμ. 9.

17. Bl. R. J. Lilie, *Die byzantinische Reaktion auf die Ausbreitung der Araber (miscellanea byzantina monacensia 22)*, Μόναχο 1976, σελ. 367 κέ.

18. Γιά τήν ἐπέμβαση τοῦ ἔτους 681, βλ. E. W. Brooks, *The Successors of Heraclius to 717*, CMH II, 405. Τοῦ ἴδιου, *The Brothers of the Emperor Constantine IV*, EHR 30, 1915. Πρβλ. Ἰ. Α. Σράτος, *Τό Βυζάντιον στόν Ζ΄ αἰῶνα*, τόμ. Ε΄. Ἀθήνα 1974, σελ. 135 κέ.

19. Γιά τό Λεόντιο, βλ. Byzanz im 7. Jahrhundert, σελ. 205, 217/218 (Fr. Winkelmann).

20 Ch. Diehl, *L'origine du régime des thèmes dans l'empire byzantin*, (Études byzantines, Παρίσι 1905, σελ. 276-292, καί τό ἔργο τοῦ H. Gelzer, πύ πάνω σημ. 6.

Έναν άλλο εκπρόσωπο του στρατού των Ἀνατολικῶν, τόν πατρίκιο Λεόντιο, ἀναγωνιστή καί ἀντίπαλο, ὅπως φαίνεται, τῶν Ὀψικιανῶν²¹. Ὁ στόλος θά ἐπέμβει καί ἀργότερα, τό 727, προσπαθώντας νά καταλύσει τήν ἐξουσία αὐτοῦ τοῦ κατεξοχῆν ἐκλεκτοῦ τοῦ στρατοῦ τῶν Ἀνατολικῶν, ὅπως πιστεύεται ὅτι εἶναι ὁ Λέων Γ', ἀλλά αὐτή ἡ προσπάθεια θά ἔχει οἰκτρό τέλος²². Ὁ Λέων Γ' ἀπό τήν πλευρά του θά καταφέρει στόν ἐπικίνδυνο στόλο τῶν Καραβησιάνων ἕνα ἀποφασιστικό πλῆγμα, ἰδρύνοντας τό 732 τό θέμα τῶν Κιβυρραιωτῶν²³, κατεξοχῆν δυναστικό στόλο, πού θά παραμείνει πιστός καί στόν αὐτοκράτορα Κωνσταντίνο Ε'.

Μέ τήν προοδευτική ἐξουδετέρωση τῶν Ὀψικιανῶν καί τῶν Καραβησιάνων, θά ἔλεγε κανείς ὅτι, ἀπό τή διάσπαση τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τῆς αὐτοκρατορίας στό σημεῖο τομῆς τοῦ ἑβδομοῦ μέ τόν ὄγδοο αἰῶνα, νικητής ἀναδειχεται ὁ στρατός τῶν Ἀνατολικῶν, ἀλλά αὐτό θά κρατήσῃ πολύ λίγο χρόνο. Οἱ Ἰσαυροὶ αὐτοκράτορες θά φροντίσουν νά περικόψουν τήν ἀνησυχητική ἰσχύ του δημιουργώντας τό 741/742 (μετά τήν ἀνταρσία τοῦ Ἀρτάβασδου ἢ ἀκόμα στή διάρκεια της) τό θέμα Θρακησιῶν²⁴, πού θά ἔχει κυρίαρχο ρόλο ἐπί στρατηγίας Μιχαήλ τοῦ Λαχανοδράκοντα²⁵, ἐνῶ, τότε περίπου ἐπίσης, τό 767, θά ἰδρυθεῖ τό θέμα Βουκελλαριῶν σέ βάρος τῶν Ὀψικιανῶν²⁶. Τήν ἴδια ἐποχή (771), ὁ ὄρος *θέμα* θά ἀποκτήσῃ τήν ἐνότητα τοῦ πολιτικοῦ-στρατιωτικοῦ περιεχομένου πού τοῦ ἀποδίδεται συνήθως²⁷. Ὑπάρχει λοιπόν κάθε λόγος γιά νά ἀποδώσουμε στους Ἰσαυροὺς αὐτοκράτορες τήν ἀποκρυστάλλωση τῆς θεματικῆς διοίκησης, ἀλλά καί τούς λόγους γιά τούς ὁποίους υἱοθετήθηκε αὐτό τό εἶδος διοίκησης καί ὄχι κάποιο ἄλλο.

Τό ὅτι οἱ Ἰσαυροὶ αὐτοκράτορες ἀπέφυγαν νά στηριχτοῦν στους Ἀνατολικούς πού τούς ἔφεραν στήν ἐξουσία, ἐρμηνεύει ὡς ἕνα βαθμό γιά

21. Γιά τήν ἀντίθεση ἀνάμεσα στό στόλο (πού ὑποστηρίζει τόν Ἀψίμαρο) καί τούς Ἀνατολικούς (πού ὑποστηρίζουν τό Λεόντιο), ἀντίθεση πού ἀντανακλάται στους δήμους, ὅπου οἱ Πράσινοι ὑποστηρίζουν Ἀψίμαρο, οἱ Βένετοι Λεόντιο, βλ. Fr. Cumont, *Anecdota Bruxellensia*, Α' Βρυξέλλες 1874, σελ. 30 καί τίς σχετικές παρατηρήσεις τῆς Αἰκ. Χριστοφιλοπούλου, Βυζαντινῆ Ἱστορία Β', 81-83.

22. Βλ. Θεοφάνη σελ. 405 καί Νικηφόρο σελ. 58. Γιά μιὰ προγενέστερη ἀνταρσία τοῦ Σικελικοῦ στόλου τό 718, βλ. Θεοφάνη σελ. 398.

23. Βλ. Ἑλένης Ἀντωνιάδη-Μπιμπίκου, *A propos du «thème des Caravisiens»* στό *Études d'histoire maritime de Byzance* σελ. 63-98, ἀριστη ἀνάλυση τοῦ ζητήματος γιά τό λεγόμενο «Θέμα τῶν Καραβησιάνων». Héléne Ahrweiler, *Byzance et la mer*, Παρίσι 1966, σελ. 22-31 καί P. Charanis, *A Note on the Origin of the Theme of Carabisiani*, SBN 9, 1957, σελ. 72-75.

24. Βλ. R.J. Lilie, «Thrakien» zur Byzantinischen Provinzorganisation am Ende des 7. Jahrhunderts, *JÖB* 26, 1977, σελ. 7-47.

25. Βίος Στεφάνου τοῦ Νέου PG 100, 1165:... ἄρχων τῆς Ἀσιaticῆος γαίης... (ὁ Μιχαήλ Λαχανοδράκων). Ὁ πανίσχυρος στρατηγός ἐπέζησε σέ ἄρκετά προχωρημένη ἡλικία καί τοῦ Κωνσταντίνου Ε'. βλ. Θεοφάνη σελ. 451.

26. Γιά τό θέμα Βουκελλαριῶν, βλ. Θεοφάνη σελ. 440 καί Gelzer, στό ἴδιο, σελ. 79.

27. Βλ. J. Karayannopoulos, *Die Entstehung der byzantinischen Themenordnung*, Μόναχο 1959, σελ. 89-99.

ποιό λόγο ο 'Αναστάσιος Β' είχε αποφύγει την υποστήριξη των 'Οψικιανών στην περίοδο 713-715. "Όμως αυτό δεν είναι αρκετό. Πώς θά έπρεπε να χαρακτηρίσουμε τή διάσπαση; Δέν πρέπει νά ξεχνάει κανείς ότι σχεδόν όλοι οί νεώτεροι Ιστορικοί επισείουν τόν άραβικό κίνδυνο γι' αϋτήν τήν εποχή, συνήθως μέ μεγάλα λόγια γιά τήν ήρωική άμυνα τής Κωνσταντινούπολης τό 673-678 και τό 717-718²⁸, όπως και γιά τίς στρατιωτικές άρετές των 'Ισαύρων αυτοκρατόρων· γι' αϋτές τίς τελευταίες δέν ύπάρχει, πράγματι, ή παραμικρή άμφιβολία, όπως και δέν ύπάρχει επίσης καμιά ως πρός τό ότι στη διάρκεια τής Ισαυρικής δυναστείας ό στρατός άποκτάει ένιαία διοίκηση, πράγμα πού φαίνεται στην άποκρυστάλλωση του θεσμού των θεμάτων, σέ μία εποχή πού ή δυναστεία βρίσκεται πιά κατοχυρωμένη στην έξουσία (τέλη τής βασιλείας Κωνσταντίνου Ε').

"Αν ή επικράτηση τής Ισαυρικής δυναστείας έθεσε τέρμα στη διάσπαση του στρατού προοδευτικά, ό περιορισμός των δικαιοδοσιών τής Συγκλήτου και των δήμων τής πρωτεύουσας δέν εξηγείται μόνο από τόν άραβικό κίνδυνο και τήν επιβολή τής εικονομαχικής ιδεολογίας²⁹. Κάθε στρατοκρατία, σέ οποιοδήποτε Ιστορικό στάδιο, επικρατεί μόνον όταν ή παλιά πολιτική διοίκηση άποδείχεται άνίκανη νά δώσει λύσεις στα ζωτικά κοινωνικά προβλήματα και, ταυτόχρονα, οί προϋποθέσεις γιά μία επαναστατική λύση «άπό τά κάτω» δέν έχουν ώριμάσει σέ Ικανοποιητικό βαθμό. Στο Βυζάντιο, ή επαναστατική λύση «άπό τά κάτω» πού είχε δοκιμασεί στην έξεγερση του 602-610 όχι μόνο δέν είχε άποδώσει³⁰, αλλά είχε οδηγήσει άντίθετα σέ μία αίματηρή παλινόρθωση τής επαρχιακής άριστοκρατίας υπό τόν 'Ηράκλειο, χωρίς όμως ή παλινόρθωση αϋτή νά μπορέσει νά σταματήσει τήν παρακμή τής. 'Η άραβική προέλαση στην 'Ανατολή όπου δέσποζε καίρια ή μεγάλη Ιδιοκτησία τής γής³¹ και ή όλο και μεγαλύτερη υποχώρηση τής δουλοκτησίας είχαν έξασθενήσει τήν παλιά άρχουσα τάξη

28. 'Από τήν εποχή του Σπ. Λάμπρου ως σήμερα, άπέναντι στη φραγκική νίκη άνάμεσα σέ Tours και Poitiers, πού δέν πρέπει νά υποτιμηθεί. Τό θέμα έθιξε και ό G. Ostrogorsky στην κλασική μελέτη του, *Über die vermeintliche Reformtätigkeit der Isaurier*, BZ 30, 1929/1930, σελ. 394-400.

29. 'Ετσι επιγράφει ό G. Ostrogorsky, *Geschichte*¹, σελ. 130 τό σχετικό μέ τό Λέοντα Γ' κεφάλαιο. Στα ίχνη του βαδίζει και ή Judith Herrin, *The Context of Iconoclast Reform (Iconoclast Papers given at the Ninth Spring Symposium of Byzantine Studies. University of Birmingham, March 1975, Edited by A. Bryer and Judith Herrin)*, Birmingham 1977 σελ. 15-20. 'Αλλά και ό C. Mango (*Historical Introduction*) σελ. 1-6, έπιμένει στη θεολογική πλευρά του ζητήματος. Πρβλ. τέλος, στό θεολογικό έπίπεδο πάντα, D. Stein, *Der Beginn des byzantinischen Bilderstreits und seine Entwicklung bis in der 40er Jahre des 8 Jahrhunderts (Miscellanea Byzantina Monacensia 25)*, Μόναχο 1980.

30. Βλ. V. V. Κούτσα, *O sotsialnoi susčnosti «Revolutsii» Foki*, στό *Vizantiiskie Očerki* 4, 1977, σελ. 120-129.

31. Βλ. E. R. Hardy, *The Large Estates of Byzantine Egypt*, Νέα 'Υόρκη 1931. E.E. Lipsits, *La fin du régime esclavagiste et le début du féodalisme à Byzance (Recherches internationales à la lumière du Marxisme 79)*, Παρίσι 1974, σελ. 19-30. M. V. Levčenko, *Tserkovnye imuščestva V-VII vv Vostočno-Rimskoi imperii*, BB 2, 1949, σελ. 11-59.

τῶν μεγάλων γαιοκτημόνων πού ἐγκατέλειπε μαζικά τίς πόλεις τόν ἑβδομο αἰώνα³². Ἡ πτώση τῶν ἐπαρχιακῶν πόλεων δέ μπορούσε παρά νά ἔχει ἄμεσο ἀντίκτυπο στήν πρωτεύουσα Κωνσταντινούπολη, ὅπου ἡ δυναστεία τῶν Ἑρακλειδῶν ἀντιμετώπιζε ἄμεσα προβλήματα ἀπομάκρυνσής της ἀπό τήν ἐξουσία³³.

Ἔτσι, ἕνας δυναμικός ἐκπρόσωπος τῆς δυναστείας πού τό 610 εἶχε πάρει τήν ἐξουσία στό ὄνομα τῆς ἐπαρχιακῆς ἀριστοκρατίας, ὁ Ἰουστινιανός Β΄ ἐπιχειρεῖ τή λεγόμενη «λύση ἀπό τά πάντα» καί στρέφεται μέ μανία ἐναντία στήν παραδοσιακή ἀρχουσα τάξη³⁴. Καί στίς δύο περιόδους τῆς βασιλείας του (685-695 καί 705-711), οἱ πατρίκιοι καί οἱ ἀρχοντες ὑπέφεραν τά πάνδεινα³⁵. Δέν εἶναι περίεργη, μετά ἀπό ὅλα αὐτά, ἡ τέτοια πολλαπλή διάσπαση τοῦ στρατοῦ πού πραγματοποιεῖται. Ὁ στρατός αὐτός ὀφειλόταν στίς φροντίδες τῶν Ἑρακλειδῶν αὐτοκρατόρων μέ τίς εὐχές τῆς ἀρχουσας τάξης. Ἡ διάσπασή του πρέπει νά ἀντανακλᾷ τό γεγονός ὅτι ἕνα μέρος του (ἙΑνατολικοί) τάσσεται μέ τήν παλιά ἀρχουσα τάξη, ἐνῶ ἄλλα τμήματά του (ἙΟψίκιον καί, ἴσως, ὁ στόλος), μέ τό νεωτεριστή Ἰουστινιανό Β΄. Εἶναι ἐπίσης χαρακτηριστικό ὅτι αὐτοί ἀκριβῶς οἱ ἀριστοκράτες τῆς ἙΑνατολῆς ἐκθρονίζουν τόν Ἰουστινιανό Β΄ τό 695 καί ὅτι ὁ ἙΑναστάσιος Β΄, γιά νά τούς ἐλέγχει καλύτερα, τοποθετεῖ ἐπικεφαλῆς τοῦ στρατοῦ τους ἕναν ἔμπιστο, τό Λέοντα, πού ἡ καταγωγή του εἶναι ταπεινή³⁶. Ἀντίθετα, ἙΟψικιανοί καί στόλος τηροῦν μιά σχεδόν ἀπεριόριστη νομιμοφροσύνη πρὸς τόν Ἰουστινιανό Β΄³⁷, μέ τή διαφορά ὅτι ὁ στόλος ἐξεγείρεται κάθε φορά πού πιστεύει ὅτι οἱ ἙΑνατολικοί βρίσκονται στήν ἐξουσία (698, 715, 727).

Ἔτσι λοιπόν, τόσο ἡ καταγωγή, ὅσο καί ἡ μεταγενέστερη κοινωνική καί διοικητική συμπεριφορά τοῦ Λέοντα Γ΄ ἐλαχιστοποιοῦν τή δυνατότητα νά θεωρηθεῖ ἡ ἀνοδος του στό θρόνο σά νίκη τῶν ἀριστοκρατῶν τῆς ἙΑνατολῆς, ἔστω κι ἂν ὁ Λέων ἐμφανίζεται ἀρχικά σάν ἐκπρόσωπος τοῦ στρατοῦ τῶν ἙΑνατολικῶν. Στή διάρκεια τῆς βασιλείας τῶν δύο πρώτων ἐκπροσώπων

32. Βλ. G.L. Kurbatov, *Osnovnye problemy vnutrennego razvitiia vizantiiskogo goroda v IV-VII vv*, Λένινγκραντ 1971.

33. Τίς ἀπόπειρες γιά ἀπομάκρυνση τῆς δυναστείας ἀπό τήν ἐξουσία τό 641, τό 668, τό 695, βλ. στούς διάφορους τόμους τοῦ ἙΑ. Στρατοῦ.

34. Αὐτό ἔχει ὑποστηριχθεῖ μέ ἐπιτυχία. Βλ. A. P. Kazdan-I.S. Čičurov, *Ο structure vizantiiskogo obščestva VII-IX vv*, *Vizantiiskie Očerki* 4, 1977, σελ. 37-70, ἀλλά καί τό βιβλίο τῆς C. Head, σελ. 88 κέ. Ἐπίσης Fr. Winkelmann, στό συλλογικό ἔργο *Byzanz im 7. Jahrhundert*, σελ. 189.

35. Βλ. Θεοφάνης σελ. 367: ...ὅστις πλειστούς τῆς πολιτείας ἀρχοντας καί ἐμφανεῖς ἄνδρας οὐκ ἐκ τῶν διοικητῶν μόνον, ἀλλά καί ἐκ τῶν τῆς πόλεως οἰκητόρων, εἰκῆ καί μάτην ἀπροφασίστως, ἀπαιτήσεις καί ἐκταγὰς καί δημεύσεις ποιούμενος σχοίνοις τε τούτους κρεμνῶν καί ἀχύροις ὑποκαπνίζων... σελ. 375:... ἀναριθμητὸν δέ πλῆθος ἐκ τε τοῦ πολιτικοῦ καί τοῦ στρατιωτικοῦ καταλόγου ἀπώλεσεν...

36. Θεοφάνης σελ. 395. Πρβλ. καί Kulakovsky, στό ἴδιο, σελ. 319/320.

37. Βλ. Θεοφάνης σελ. 377 καί ὅ,τι εἰπώθηκε πῶς πάντα, σημ. 13 καί 14.

της (717-775), ή Ισαυρική δυναστεία δέ θά άνεχθει καμιά άλλη πολιτική παράταξη μέ άποφασιστική βαρύτητα³⁸. 'Η προοδευτική επίδειξη νομιμοφροσύνης πρós τή δυναστεία άπό μέρους τού στόλου (Κιβυρραιώτες) μετά τό 727 είναι πάρα πολύ χαρακτηριστική, άν σκεφθει κανείς ότι ό στόλος είχε επιβληθει δύο φορές στους 'Ανατολικούς άνακηρύσσοντας δύο δικούς του άυτοκράτορες: τόν 'Αψίμαρο-Τιβέριο Γ' (698-705) καί τό Θεοδόσιο Γ' (715-717).

Δέν μπορεί κανείς επίσης νά μήν παρατηρήσει ότι ή έδραίωση τού θεσμού τών θεμάτων άπό τούς 'Ισαυρους άυτοκράτορες συνδέεται άμεσα μέ τήν παρακμή καί πτώση τών έπαρχιακών πόλεων στή διάρκεια τών λεγόμενων «σκοτεινών αιώνων». Είναι άπόλυτη άλήθεια τό γεγονός ότι τά θέματα άκμάζουν καί άποτελούν τή ραχοκοκκαλιά τής κρατικής έπαρχιακής διοίκησης τή μόνη έποχή πού ή άυτοκρατορία δέ διαθέτει πόλεις άνηρές στήν έπαρχία. Καί τό γεγονός αυτό είναι μιά λύση στρατοκρατικού χαρακτήρα πού όμως, όπως απέδειξε ή Ιστορική πείρα τής έποχής, έγινε ή βάση μιάς νέας κοινωνικής ανάπτυξης, καθαρά μεσαιωνικής πιά³⁹. "Όσο γιά τήν Εικονομαχία, μάλλον σωστά παρατηρήθηκε ότι άποτελούσε τό πρόσχημα γιά τήν έπιβολή μιάς νέας κατάστασης⁴⁰, χωρίς αυτό νά σημαίνει ότι ή Εικονομαχία είχε σχέση μέ τήν άραβική προέλαση, τούς Μονοφυσίτες⁴¹ ή τούς Παυλικιανούς⁴².

'Όπωςδήποτε όμως, ή Ισαυρική στρατοκρατία έννοει νά επιβάλλει τήν έξουσία καί τήν ιδεολογία της σέ οίκουμενική κλίμακα, καί κάθε άλλο παρά Ισχύει, κατά τή γνώμη μου, αυτό πού ειπώθηκε, ότι δηλαδή τόν 8γδοο αιώνα οί 'Ισαυροι άπεμπολούν κάθε οίκουμενική διεκδίκηση καί ότι είναι «έθνικιστές»⁴³. 'Εκείνο πού μπορεί νά είναι πιθανό, είναι ή προσέγγιση δυναστείας καί στόλου μετά τό 727, πάνω στή βάση τής πολιτικής

38. Βλ. S. Gero, *Byzantine Iconoclasm during the Reign of Leo III, with particular attention to the Oriental Sources*, Louvain 1973. Τού ίδιου, *Byzantine Iconoclasm during the Reign of Constantine V, with particular attention to the Oriental Sources*, Louvain 1977. 'Επίσης P. Lewelyn, *The Roman Church on the Outbreak of Iconoclasm, στόν τόμο Iconoclasm*, Birmingham 1977, σελ. 29-34.

39. Βλ. A. P. Kazdan, *Derevnia i gorod v Vizantii IX-X vv. Očerki po istorii vizantiiskogo feodalizma* 1960. Τίς άπόψεις του, ό A. P. Kazdan διατύπωσε γιά πρώτη φορά στή μελέτη του *Vizantiiskie goroda v VII-IX vv, Sovetskaja archeologija* 21, 1954, σελ. 166-179. 'Ο M. Ja. Siuziumov, *Vizantiiskii goroda, seredina VII-seredina IX v. BB* 27, 1967, σελ. 38-70 πολέμησε τίς θέσεις τού Kazdan πού όμως επιβεβαιώθηκαν άπό τό βιβλίο τού G. L. Kurbatov, πίο πάνω, σημ. 32. Βλ. επίσης D. Zakythinos, *Die byzantinische Stadt (Korreferat zu E. Kirsten. Berichte zum XI. Internationalen Byzantinistenkongress)*, Μόναχο 1958, όπου ύποστηρίζεται επίσης ή «τομή» άνάμεσα στήν πρωτοβυζαντινή καί τή μεσοβυζαντινή πόλη.

40. Βλ. Hélène Ahrweiler, *L' ideologie politique de l' empire Byzantin*, Παρίσι 1975, σελ. 29.

41. Βλ. S. Brock, *Iconoclasm and Monophysites* στό *Iconoclasm* κλπ. Birmingham 1977, σελ. 53-58.

42. Βλ. L. Barnard, *The Paulicians and Iconoclasm*, στό ίδιο, σελ. 75-80.

43. Βλ. Hélène Ahrweiler, στό ίδιο, σελ. 27-29.

οικουμενικής ιδεολογίας⁴⁴, όπως πρέπει να συνέβαινε επί 'Ιουστινιανού Β'. "Όπως όμως κι αν έχουν τά πράγματα, ο Λέων Γ' έχει μιá αδιάκοπη ροπή και ανάμιξη στα πράγματα τής Δύσης σέ όλη τή διάρκεια τής βασιλείας του⁴⁵. 'Ο Κωνσταντίνος Ε', χωρίς να áκολουθήσει στήν πράξη τόν πατέρα του, θά προχωρήσει άκόμα περισσότερο πρós αυτή τήν κατεύθυνση, δεχόμενος τήν ύποταγή του διαδόχου του λογγοβαρδικού θρόνου⁴⁶, μπροστά στον κίνδυνο να χάσει όριστικά τή βόρεια και μέση 'Ιταλία, μετά τήν άλωση του έξαρχάτου τής Ραβέννας.

'Αλλά κι αυτή άκόμα ή λεγόμενη «διπλωματική» προσπάθεια του Κωνσταντίνου Ε' άπέναντι στή Δύση άμφισβητείται, ως πρós τό αν ήταν μόνο διπλωματική. 'Από τή γνωστή συλλογή έπιστολών με τό όνομα Codex Carolinus ξέρουμε πολύ καλά πόσο τρέμει ο πάπας Παύλος Α' (757-768) μιá βυζαντινή μαχητική άπόβαση στήν 'Ιταλία⁴⁷. Παράλληλα ή ανάμεσα σέ άλληπάλληλες διπλωματικές άποστολές μαθαίνουμε, λίγο μετά τό 760 ότι *trecenta navigia* εκτός από τό στόλο τής Σικελίας, με έπικεφαλής έξι πατρίκιους έφυγαν από τήν Κωνσταντινούπολη (*absoluti a regia urbe*) και κατευθύνονται στή Ρώμη (*in hac Romana urbe... ad nos properantur*)⁴⁸. "Αν ή είδηση είναι άληθινή, τότε πρόκειται για βυζαντινή πανστρατιά στήν 'Ιταλία. Λίγο άργότερα, ο Θεοφάνης μάς πληροφορεί ότι 2.600 χελάνδια χάθηκαν σέ μιá εκστρατεία εναντίον των Βουλγάρων και ότι, στή συνέχεια, ο αυτοκράτορας θανάτωσε στον 'Ιππόδρομο *άρχοντας ιθ'* (τό 765/766), ανάμεσα στους όποιους διαφόρους πατρίκιους, τόν κόμητα του 'Οψικίου, τό στρατηγό Θράκης και τό στρατηγό Σικελίας⁴⁹. Προσωπικά, πιστεύω ότι ποτέ κανένας στρατηγός Σικελίας δέ συμμετείχε σέ εκστρατεία στή Βουλγαρία και, ίσως, ο Θεοφάνης να κάνει εδώ κάποιο λάθος, άκούσιο ή εκούσιο, εκτός από τόν αριθμό των 2.600 χελανδίων, που από ότι ξέρω τουλάχιστον, είναι ο ύπερβολικότερος στόλος τής Βυζαντινής 'Ιστορίας. "Ετσι, δέν αποκλείεται καθόλου να ήσαν σέ άρκετά μεγάλο βαθμό δικαιολογημένοι οι φόβοι του πάπα Παύλου, βλέποντας να κατευθύνονται εναντίον του στόλοι από πολλά αυτοκρατορικά θέματα μαζί. "Όπως όμως κι αν έχουν τά πράγματα, στα χρόνια 764 και 765, δύο διαφορετικές βυζαντινές

44. Για τό στόλο επί Λέοντα Γ', βλ. O. Bertolini, *Quale fu il vero obiettivo assegnato in Italia da Leone III «Isaurico» all'armata di Manes, stratego dei Cibyreoti?* BF 2, 1967, σελ. 15-49.

45. Βλ. Fr. Masai, *La politique des Isauriens et la naissance de l'Europe, Byzantion* 33, 1963, σελ. 191-221 και T. C. Lounghis, *Les ambassades byzantines en Occident, depuis la fondation des états barbares jusqu'aux Croisades* (407-1096), 'Αθήνα 1980, σελ. 128-132.

46. Θεοφάνης σελ. 449: Τῷ δ' αὐτῷ ἔτει (6267) καὶ ὁ τῶν Λογιβάρδων ῥῆξ Θεόδωτος ἐν τῇ βασιλείῃ ἐλληλυθῶς πόλει τῷ βασιλεῖ προσέφυγεν... Πρβλ. επίσης D. H. Miller, *Byzantine-Papal Relations during the Pontificate of Paul I: Confirmation and Completion of the Roman Revolution in the Eighth Century*, BZ 68, 1975, σελ. 47-64.

47. Βλ. A. Lombard, *Constantin V, empereur des Romains* (741-775), Παρίσι 1902 και Miller, στό ίδιο, σελ. 51-53.

48. Codex Carolinus άρ. 20 (MGH EPP. III, 521).

49. Θεοφάνης σελ. 438.

πρεσβείες θά κάνουν ειρηνικές προτάσεις στόν Πεπίνο τό Βραχύ καί θά προτείνουν καί τό συνοικέσιο τῆς Gisela γιά τό διάδοχο τοῦ θρόνου Λέοντα. Αὐτές οἱ διαπραγματεύσεις θά διαρκέσουν ὡς τό θάνατο τοῦ Πεπίνου τό 768⁵⁰.

Συνεπῶς, ἀνεξάρτητα ἀπό τό πόσο τεταμένες εἶναι οἱ σχέσεις τῶν Ἰσαύρων αὐτοκρατόρων μέ τούς Πάπες τοῦ ὄγδου αἰῶνα, οἱ βυζαντινές προσπάθειες γιά τή διατήρηση τῶν ἰταλικῶν κτήσεων δέ σταματοῦν οὔτε λεπτό, εἴτε μέ πρεσβείες στή Φραγγία, εἴτε μέ ἐκστρατείες ναυτικές, εἴτε μέ τόν προσεταιρισμό τῶν Λογγοβάρδων ἀκόμα, κάτι πού ἡ αὐτοκρατορία δέν εἶχε ἐπιχειρήσει ποτέ ὡς τότε. Δέ νομίζω λοιπόν ὅτι ἐπὶ τῶν πρώτων Ἰσαύρων αὐτοκρατόρων ἀλλάζει ἡ αὐτοκρατορική οἰκουμενική ἰδεολογία, παρόλο πού τήν ἐποχή αὐτή ἀκριβῶς συντελεῖται ἡ διακοπή τῆς στή Δύση ἀπό τούς Πάπες⁵¹. Ἐκεῖνο πού μοῦ φαίνεται σίγουρο εἶναι τό ὅτι Λέων Γ΄ καί Κωνσταντῖνος Ε΄ ξέρουν πολύ καλά τίς ἐπιδιώξεις τῆς Παπwsύνης καί παίρνουν τά ἀνάλογα μέτρα πού ἐκτείνονται ἀπό τήν ἀπόπειρα δολοφονίας τοῦ Γρηγόριου Β΄⁵² ὡς τήν προσάρτηση Σικελίας, Καλαβρίας καί Ἰλλυρικοῦ στό Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως⁵³. Φυσικά ὅταν θριαμβεύσουν οἱ φιλοπαπικοί εἰκονολάτρες, τό Πατριαρχεῖο δέ θά ἐπιστρέψει στή Ρώμη τίς ἐκκλησιαστικές διοικήσεις. Τό πρόσχημα λοιπόν τῆς Εἰκονομαχίας δέν εἶναι ἀρκετό γιά νά δικαιολογήσει τήν ἀντιπαπική πολιτική τῶν Ἰσαύρων αὐτοκρατόρων πού παρομοιάζονται ἀπό τόν πάπα Γρηγόριο Β΄ μέ τόν Κώνσταντα Β΄. Τήν ἴδια ἐκκλησιαστική τακτική μέ τούς Ἰσαυρούς θά ἀκολοθηθοῦν καί οἱ εἰκονολάτρες αὐτοκράτορες⁵⁴.

Ἄλλά ἡ εὐθεῖα γραμμὴ ἀπό τόν Κώνσταντα Β΄ στό Λέοντα Γ΄ περνáει ἀναγκαστικά ἀπό τόν αὐτοκράτορα ἐκεῖνον πού ἀνέδειξε τό Λέοντα σέ κρατικά ἀξιώματα, τόν Ἰουστινιανό Β΄, πού κι αὐτός εἶχε θανατώσει πατρικίους καί ἄρχοντες, κι αὐτός εἶχε προσπαθήσει νά ἀπαγάγει ἕναν πάπα, τό Σέργιο Α΄ (687-701) τό 692, βαδίζοντας στά ἴχνη τοῦ Κώνσταντα Β΄, ἀλλά καί τοῦ Ἰουστινιανοῦ Α΄ πού προσπαθοῦσε μέ κάθε τρόπο νά μιμηθεῖ⁵⁵. Ἄν

50. Βλ. Lounghis, *Ambassades*, σελ. 152.

51. Βλ. Τ. Κ. Λουγγή, Ἡ πρώτη βυζαντινὴ ἱστοριογραφία καί τό λεγόμενον «μεγάλον χάσμα», Σύμμεικτα ΚΒΕ 4, 1981, σελ. 49-85.

52. *Liber Pontificalis* I, 403-405.

53. Πού ἂν ἔχει δίκιο ὁ V. Grumel (*L'annexion de l'Illyricum oriental, de la Sicile et de la Calabre au patriarcat de Constantinople*, *Recherches de Science religieuse* 40, *Melanges Jules Lebreton* 2, 1951/1952; σελ. 191-200) καί ἡ προσάρτηση ἔγινε τό 754, τότε συνδέεται ἄμεσα μέ τήν ἀπόσχιση τῆς Δύσης. Ἡ παραδοσιακὴ ἄποψη τοῦ 732/733 βρίσκεται στή μελέτη τοῦ Μ. V. Anastos, *The Transfer of Illyricum, Calabria and Sicily to the Jurisdiction of the Patriarchate of Constantinople*, *SBN (Silloge Bizantina in onore di S. G. Mercati)* 9, 1957, σελ. 14-31.

54. Μετά τό 787 καί τό 843 δέ θά γίνονται πιά τέτοιες σκέψεις. Πρβλ. Fr. Dvornik, *The Patriarch Photius and Iconoclasm*, *DOP* 7, 1953, σελ. 69-97. C. Mango, *The Liquidation of Iconoclasm and the Patriarch Photius*, στό *Iconoclasm κλπ.*, σελ. 133-140. Ὁ Γρηγόριος Ἀσβεστάς πού συνετέλεσε στή χειροτονία τοῦ Φώτιου ἦταν ἐπίσκοπος Συρακουσῶν.

55. Γιά τήν προσπάθεια ἀπαγωγῆς τοῦ πάπα Σέργιου Α΄ ἀπό τόν πρωτοσπαθάριο Ζαχαρία,

δμως ὁ Ἰουστινιανός Α' καί, ἴσως ἀκόμα κι ὁ Κώνστας Β', ἔπρατταν σάν τυπικοί ἐκπρόσωποι τῆς ἀρχουσας τάξης τῆς ἐποχῆς τους, ὁ Ἰουστινιανός Β' καί οἱ δύο πρῶτοι Ἰσαυροὶ αὐτοκράτορες ἐφάρμοζαν τὴν παλιὰ δυτικὴ πολιτικὴ τῆς βυζαντινῆς ἀρχουσας τάξης, τσακίζοντάς τὴν ὅμως σάν τάξη ταυτόχρονα.

Ἡ Χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη, αὐτὸ τὸ σκόπιμα ἐμπαθὲς κείμενο, σέ πολλά σημεῖα⁵⁶ ἀφήνει νά ἐννοηθεῖ ὅτι οἱ διωγμοὶ τῶν ἀρχόντων ἄρχισαν πάλι στὴ βασιλεία τοῦ Λέοντα Γ' καί συνεχίστηκαν στὴ βασιλεία τοῦ Κωνσταντίνου Ε'. Ἐνῶ, ὅπως ἀναφέρθηκε, ὁ στρατὸς ἀνασυντάσσεται καί ἐνοποιεῖται, τὸ νέο στοιχεῖο στὴν περίοδο τῶν δυῶν πρώτων εἰκονομάχων αὐτοκρατόρων εἶναι ὅτι *τώρα διασπᾶται καὶ ὁ ἀνώτερος κλῆρος*. Ὁ Θεοφάνης, σέ τρία σημεῖα⁵⁷ ἐπιμένει στὴν παπικὴ πολιτικὴ ἀποστασία, χωρὶς νά τὸν ἐνδιαφέρει καθόλου τὸ γεγονός ὅτι οἱ νικητὲς εἰκονολάτρες ὄφειλαν νά ἀποκαταστήσουν τίς παλιές σχέσεις μὲ τὴ Ρώμη μετὰ τὴ νίκη τους.

Τὸ γεγονός ὅτι ὁ Λέων Γ' ἔφτασε στὴν ἐξουσία σάν στρατηγὸς τῶν Ἀνατολικῶν πρέπει νά ὀδήγησε σέ παρεξήγηση. Ἀπὸ τὴν παρεξήγηση αὐτὴ, φαίνεται, πηγάζει τὸ ὅτι μερικές φορές, θεωρεῖται ὁ πρῶην βοσκὸς Λέων ἀπὸ τὴ Γερμανικεῖα «ἐκπρόσωπος τῆς στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας τῆς γῆς»⁵⁸, ἐνῶ τὸ γεγονός τῆς περικοπῆς τῆς ἰσχύος τῶν Ἀνατολικῶν ἐρμηνεύθηκε σέ σχέση μὲ ἄλλες συγκυρίες⁵⁹. Στὴν πραγματικότητα, οἱ πρῶτοι Ἰσαυροὶ ἔδωσαν στὸ στρατὸ τὴ συνοχὴ πού τοῦ ἔλειπε, ἀποκρυστάλλωσαν καί τυποποίησαν, μέσα στὸ πνεῦμα αὐτό, τὸ θεματικὸ θεσμὸ στρεφόμενοι ἀκριβῶς ἐνάντια στὴν ἀρχουσα τάξη πού εἶχε δεχτεῖ κιόλας τὸ μοιραῖο πλῆγμα τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ Β'. Στὸ ἐπίπεδο τῆς δυτικῆς ἐξωτερικῆς (ἂν ἦταν ἐξωτερικὴ) πολιτικῆς ὅμως, δέν εἶχαν καμιὰ δυνατότητα νά ἀκολουθήσουν διαφορετικὴ τακτικὴ ἀπὸ τοὺς προηγούμενους αὐτοκράτορες. Ἔτσι, ἡ ἀναμέτρηση μὲ τὴ Δύση ἔγινε στὸ ἰδεολογικο-θρησκευτικὸ ἐπίπεδο, σέ μιὰ ἐποχὴ πού ἡ Ἁγία Ἐδρα, μετὰ τὴ συνθηκολόγηση τοῦ Κωνσταντίνου Στ' στὴν Στ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο, προετοίμαζε ἤδη τὴν πολιτικὴ της χειραφέτηση ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορικὴ ἐπικυριαρχία. Ἡ Εἰκονομαχία, κίνημα καθαρὰ κωνσταντινουπολιτικὸ καί αὐτοκρατορικὸ⁶⁰, βρῖσκει τὴν οἰκουμενικὴ της διάσταση στὴ δυτικὴ πολιτικὴ τῶν δυῶν πρώτων Ἰσαύρων αὐτοκρατόρων.

βλ. Liber Pontificalis I, 373. Πρβλ. ἐπίσης A. Guillou, στὸ ἴδιο, σελ. 209, 216 καί τὴ μελέτη τοῦ F. Görres, πρὸ πάνω, σμ. 7.

56. Βλ. Θεοφάνη σελ. 398, 399, 400, 401, 402, 405, 409, 413, 415, 420, 421, 437, 438, 439.

57. Θεοφάνης σελ. 402-403, 408, 409.

58. Ν. Σβορώνος, στὴν Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, τόμ. Η', Ἀθήνα 1979, σελ. 209.

59. Σχετικὰ μὲ τὴν ἐξέγερση τοῦ Ἀρτάβασδου, βλ. W. E. Kaegi, *The Byzantine Armies and Iconoclasm*, BSL 27, 1966, σελ. 48-70. Ὅπως φαίνεται, οἱ τελευταῖες ἔρευνες τοῦ P. Speck ἀπόδειξαν ὅτι ὁ Ἀρτάβασδος ἦταν ὀρθόδοξος. Τὸ νεώτατο αὐτὸ ἔργο δέν μπόρεσα νά συμβουλευτῶ.

60. Hélène Ahrweiler, *The Geography of the Iconoclast World*, στὸ *Iconoclasm*, σελ. 21-28.

Ὁ λίγο μεταγενέστερος πατριάρχης Νικηφόρος σταμάτησε τὴν Ἱστορία του τὴν ἐποχὴ πού χαλκεύτηκε στὴ Δύση ἢ *Κωνσταντίνεια Δωρεά* καὶ στὸ φραγκικὸ θρόνο ἀνέβηκε ὁ Καρλομάγνος. Ὁ πατριάρχης Νικηφόρος ἔζησε ἀρκετὰ γιὰ νὰ ξέρει ὅτι τὸ πολιτικὸ πεπρωμένο τοῦ Καρλομάγνου δὲν ἦταν ἄσχετο ἀπὸ τὴ χάλκευση τῆς *Δωρεᾶς* ἀπὸ τοὺς πάπες⁶¹... Παρόλα αὐτά, ὁ εἰκονολάτρης Νικηφόρος ἔμεινε φιλοπαπικός σὲ ὄλη του τὴ ζωὴ, χωρὶς νὰ ἐνδιαφερθεῖ ἐπίσημα γιὰ τὴν παπικὴ πολιτικὴ ἀποστασία. Εἶδαμε ὅτι ὁ ὁμοϊδεάτης τοῦ πατριάρχη Νικηφόρου Θεοφάνης ὁ Ὁμολογητὴς δὲ διστάζει νὰ διαβεβαιώσῃ ὅτι ὁ πάπας Στέφανος Β' (752-757) πού κατέφυγε στοὺς Φράγκους *ἐσώθη*⁶², χωρὶς νὰ διευκρινίσει ἂν σώθηκε ἀπὸ τοὺς Λογγοβάρδους ἢ ἀπὸ τοὺς διωγμοὺς τοῦ Λέοντα Γ'. Εἶδαμε ἐπίσης ὅμως, καὶ αὐτὸ ἐπιβεβαιώνεται κι ἀπὸ τὴ μαρτυρία τοῦ Πάπα Γρηγόριου Β'⁶³, ὅτι ὁ Λέων Γ', τόσο στὸ κοινωνικὸ ἐπίπεδο ὅσο καὶ στὶς σχέσεις μὲ τὴ Ρώμη, προσπαθοῦσε νὰ πλῆξει τὴν ἀρχουσα τάξη τῆς αὐτοκρατορίας. Ἔτσι, παρόλο του τὸ εἰκονομαχικὸ περικάλυμμα, τὸ ἔργο τῶν δυὸ πρώτων Ἰσαύρων αὐτοκρατόρων ὀλοκληρῶναι ἐκεῖνα πού δὲν εἶχε φέρεῖ σὲ πέρας ὁ Ἰουστινιανός Β'. Ἄν ἀληθεύει αὐτὸ, τότε δὲν εἶναι ὑπερβολικὸ νὰ ποῦμε ὅτι ἡ πρόσκαιρη ἀδυναμία τῆς αὐτοκρατορίας ἀπέναντι στὴν ἀραβικὴ προέλαση εἶναι μόνον ἀντανάκλαση στὸ ἐξωτερικὸ τῆς κρίσης κορυφῶν πού διανύει στὸ ἐσωτερικὸ, κρίσης κορυφῶν πού ἀντιμετωπίζεται μὲ μέτρα «ἀπὸ τὰ πάνω», ἀφοῦ ἡ «κοινωνικὴ ἐπανάσταση» τῶν ἀρχῶν τοῦ ἑβδομοῦ αἰῶνα εἶχε ἀποδειχτεῖ μάταια καὶ οὐτοπικὴ.

61. Βλ. P. Alexander, *The Patriarch Nicephorus of Constantinople*, Oxford 1958.

62. Θεοφάνης σελ. 403. Πρὸβλ. καὶ σελ. 409, ὅπου λέγεται:... Γρηγόριος δὲ ὁ ἱερός πρόεδρος Ῥώμης, καθὼς καὶ προέφην, Ἀναστάσιον ἅμα τοῖς λιβέλλοις ἀπεκήρυξεν *ἐλέγξας* τὸν Λέοντα δι' πιστολῶν ὡς ἀσεβοῦντα, καὶ τὴν Ῥώμην σὺν πάσῃ τῇ Ἰταλίᾳ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἀπέστησεν. ἔκμανεις οὖν ὁ τύραννος ἐπέτεινε τὸν κατὰ τῶν ἁγίων εἰκόνων διωγμὸν, πολλοὶ τε κληρικοὶ καὶ μονασταὶ καὶ εὐλαβεῖς λαϊκοὶ ὑπερεκινδύνευσαν τοῦ ὀρθοῦ τῆς πίστεως λόγου τὸν μαρτυρικὸν ἀναδησάμενοι στέφανον.

63. TM 3, 1968, σελ. 295.